

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj

Badjásasj oasse

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj le oassen oahppoplánajs, ja le mierreduvvam gånágisá resolusjávnná baktu ragátmáno 1. biejve 2017 láchkaloahpádusájn åhpaduslágas § 1-5.

Badjásasj oasse gullu vuodoåhpadussaj Vuona rijkan. Vuodoåhpadus le vuodoskávllá ja joarkkaåhpadus. Dát gábtjtjá dav åhpadusáv majt máná ja nuora oadtju vuostasj klássa rájes mánájdásen aktan daj oahppogárvedime ja viddnofágalsj åhpadusprográmmaj joarkkaåhpadusán, gánná oase åhpadusás li vidnudagájn ja barggoiellemin.

Badjásasj oasse oahppoplánajs dárkkelappot tjielggi árvvovuodov åhpaduslága ulmmeparagráffas ja badjásasj prinsihpajt vuodoåhpadusán. Dat sisadná dáv álgadimev, ulmmeparagráffa diededimev ja gálmamá kapihttala: 1. Åhpadusá árvvovuodo, 2. Åhpadusá, ávddánahttema j ávddama prinsihpa, ja 3. Prinsihpa skávlá dájmaj hárráj. Oahppoplána fágaj hárráj tjielggi fágaj sisanov ja ulmev. Badjásasj oasse vuonet guovlov fágaj åhpadusá hárráj, ja divna fágaj baktu jáhtuj biejaduvvi åhpadusá vijdes ulme. Åhpadusá vuodon le álles oahppopládna, ja duot dát oasse le tjanádum aktij ja viertti tjoahken aneduvvat.

Badjásasj oasse tjielggi vuodovuojnov mij galggá pedagogihkalasj dájmov bájnnet álles vuodoåhpadusán. Dát le aj vuodon aktisasjbargguy sijda ja skávlá gaskan. Badjásasj oasse tjielgat skávlá ja åhpadusvidnudagáj ávdásvástádusáv ávddama ja máhtudagá ávddánahttema hárráj divna oassálasstijda vuodoåhpadusán. Divna gudi vuodoåhpadusán barggi, vierttiji dáv vuodovuojnov adnet gá li plánajt dahkamin, tjadádime ja åhpadusáv ávddánahttemin.

Badjásasj oase oajvveulmmejuogos le divna gejn le åhpadusás ávdásvástadus: åhpadiddje, bagádalle, viehkkebargge, skávllájádediddje, skávllåægáda, ja ietjá virgálettja

skávlán ja áhpadusvidnudagájn. Badjásasj oasse gullu oahppij áhpadussaj ja aj viddnooahppij, oahppokandidáhtaj, barggogirjkekandidáhtaj ja állessjattuk oassálasstijda vuodoskávlán, joarkkaáhpadusán ja állessjattugij áhpadusán. Badjásasj oasen aneduvvi buojkuldagá «oahppe», «áhpadiddje» ja «skávlå» gájkaj hárráj gudi áhpadussaj oassálassti, divna virgálattja, divna skávlå ja áhpadusvidnudagá. Áhpadiddijáhpadussaj gullu áhpadusláhka ja guoskavasj vuodoskávlå oahppopládna, dan vuolen aj badjásasj oasse.

Badjásasj oasen le stáhtus njuolgadustjállagin sæmmi gå divna ietjá oase oahppoplánas, ja viertti dádjaduvvat dassta gå lågå áhpaduslágav ja ietjá guoskavasj njuolgadustjoahkkev mij gullu áhpadussaj skávlán ja áhpadusvidnudagán. Buojkulvissan viertti sáhka hiebaduvvam áhpadusá birra 3 kapihttalín gehtjaduvvat njuolgadusáj aktijvuodajn hiebaduvvam áhpadussaj ja sierraáhpadibmáj, oahppijárvustallamij, áhpadime organiserimij ja æjgátaktisasjbargguj.

Skávlå ja áhpadusvidnudahka libá avtaárvvusasj áhpadusarená. Áhpadus dájn arenájn le sæmmi árvvovuodo ja prinsihpaj milta, valla barggoiellema áhpadusán li muhtem gájbbádusá ja rámma ma li ietjálágátja gå áhpadusán mij le skávlán. Áhpadusvidnudagájn le, sæmmi gå skávlán, ávdåsvásstádusáv jut dat áhpadus mij vatteduvvá, le áhpaduslága ja oahppoplánaj milta. Gálmååsak aktisasjbargon le guhkes dáhpe ávdedit fáhka- ja viddnoáhpadusáv aktisattjat.

Sámijn Vuonarijkan le ILO-konvensjåvnå milta stáhtus álgoálmugin. Vuodoláhka mierret stáhttá galggá láhtjet dilev vaj sáme máhtti bisodit ja ávdånáhttet sámezielav, kultuvrav ja sebrudakiellemav, mij aj bohtá ávdån áhpaduslágan. Bádjásasj oasse guoská aj sáme skávlåj. Buojkuldahka «sáme skávlå» aneduvvá áhpadussaj mij tjuovvu sáme buhtalasj ja sæmmiárvvusasj oahppoplánav. Sáme oahppoplána gullu dajda suohkanijda ma li oassen sámeziela háldadimguovlos. Sæmmi oahppoplána gulluji aj oahppijda gejna la rievtesvuohtha áhpadussaj sámeziellaj ietján rijkan. Oahppe ietján rijkan gejna le rievtesvuohtha áhpadussaj sámezielan, galggi tjuovvot sáme oahppoplánajt sámeziel fágan. Skávlán le ávdåsvásstádus vaj dá rievtesvuoda tjuovoduvvi.

Áhpadusá ulmme

Áhpaduslága ulmmeaparagråffa le náv:

Áhpadus skávlán ja áhpadusvidnudagán galggá aktisattjat sijdajn rahpat uvsájt væråldij ja

boahhteájggáj, ja vaddet oahppijda ja viddnooahppijda histávrrálasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv.

Áhpadusá vuodon li vuodulasj árvo risstalasj ja humanisstalasj árbes ja dábijs, duola degu almasjárvo ja luondo vieledus, vuojnana friddjavuohta, guojmmegieresvuoha, ándagisluojttemi, avtaárvvusasjvuoha ja solidaritiehtta, árvo ma aj báhhti ávdđán duon dán religijávnán ja iellemvuojnon ja ma li tjanádum almasjrievtesvuodajda.

Áhpadus galggá vijdedit diedov ja dádjadusáv nasjunála kultuvrraárbes ja mijá aktisasj rijkajgasskasasj kultuvrradábes.

Áhpadus galggá dádjadusáv vaddet kultuvralasj moattevuodas ja vieledit ájnegattja vissesvuodav. Galggá aj ávdedit demokratijav, dássádusáv ja diedalasj ájádallamvuogev.

Oahppe ja viddnooahppe galggi ávdedit diedov, máhtudagáv ja guottojt vaj máhtti rijbadit iellemin ja vaj máhtti oasev válddet bargojs ja aktisasjvuodas sebrudagán. Sij galggi ávdedit dâmadimávov, berustimev ja diehtemvájnogisvuodav.

Oahppe ja viddnooahppe galggi oahppát lájttálisát ájádallat ja etihkalattjat ja birásdiedulattjat dâmadit. Sij galggi ávdâsvásstediddje oasálasjvuodav dâbđđát ja riektáv oassálasstemij.

Skávllá ja áhpadusvidnudahka galggá vuosedit oahppijda ja viddnooahppijda luohtádusáv, vieledusáv ja gájbbádusájt ja vaddet sidjij hásstalusájt ma ávdđamav ja oahppammielav ávdedit. Gájkka givsedinvuogijt galggi vuosteldit.

(Áhpadusláhka § 1-1)

1. Áhpadusá árvvovuodo

Áhpaduslága ulmmeaparagráffa árvo galggi liehket vuodon gá skávllá ásat ietjas dâjmav.

Ulmmeaparagráffa gávát árvojt ma tjoahkkiji Vuonarijkav sebrudahkan. Árvo li vuodon mijá demokratijaj ja galggi mijá viehkeidit viessot, oahppat ja barggat aktan moattebelak ájggegávdan ja dâbđđámahtes boahhteájgen. Aktisasj árvo li vuododuvvam risstalasj ja humanisstalasj árbbáj ja dábijda. Da aj vuojnnuji duon dán religijávnán ja iellemvuojnon, ja

li almasjrievtesvuodajda tjanádum.

Dá árvo li vuodogierggen skávlå dájmaida. Dá hættuigi iellen dagáduvvat ja oadtjot sisanov juohkka ájnna oahppáj skávllåaktisasjvuodan diehto gaskostime baktu ja guottoj ja máhtudagá ávddånime baktu. Árvo galggi bájnnet skávlå ja åhpaddijij æjvvalimev oahppij ja sijdaj. Dat mij le oahppijda buoremus galggá agev liehket vuodulasj vieledussan. Agev le gielldem duon dán berustime ja vuojno gaskan. Åhpaddijje vierttiji adnet ietjasa fágulasj dáj dov nav vaj ájnegattja váraida váldeduvvi buoremus láhkáj aktisasjvuoda æjvvalimen.

Sáme skávllå galggá ásadit åhpadasáv gånna le sámegiel, kultuvrra ja sebrudakiellem vuodon. Árvo ulmeparagráffan le aj sámegiel ja gulluigi sámegiel. Sáme skávllån le ájnas adnet gájksábmelasj perspektijvav ja álgoálmukperspektijvav, ja dættodit rubbmelasj ja vuojnjalasj kultuvrraárbev ájggedábálasj máhtton, duodji/duodje/duedtie ja beraj- ja familljarelasjávnajn.

1.1 Almasjárvo

Skávllå galggá gátsedit vaj almasjárvo ja da árvo ma doarjju dav biejaduvvi vuodon åhpadasaj ja álles doajmmaj.

Ulmeparagráffa vuodon le almasjárvo árvogisvuohta mij vuoset divna ulmuttijn le sæmme árvo, vájku mij ietján mijáv ieret. Gå åhpaddijje vuoset huvsov oahppijda ja vuojnna ájnegis oahppev, dâhkkiduvvá almasjárvo vuodulasj árvon skávllån ja sebrudagán.

Almasjrievtesvuodajda le almasjárvo vuodon ja le ájnas oasse riektástáhta tsiekkadusás. Da li tsieggidum gájkkásasj árvoj nali mij gullu divnajda berustahtek gudi li, gâsstå báhti ja gånna árru. Mánájkonvensjávna le oassen almasjrievtesvuodasj ja vaddá mánáida ja nuorajda sierra suodjalimev. Åhpadasán hættu liehket aktisasjvuohta almasjrievtesvuodaj, sæmme báttå gå oahppe galggi diedojt åmastit almasjrievtesvuodaj hárráj.

Avtaárvvasasjvuohta ja dássádus li árvo maj hárráj ulmuttja li rahtjam ájgi tjadá, ja ma vilák gátseduvvat ja nanniduvvat. Skávllå galggá diedojt gaskostit ja guottojt ávdedit ma nanniji dajt árvojt. Divna oahppij galggá avtaárvvasattjat dâmadit, ja ij aktak oahppijs galga givseduvvat. Oahppe galggi aj oadtjot avtaárvvasasj máhttelisvuodaj vaj máhtti iesjradálasj válljimijt dahkat. Skávllå galggá vieledit oahppij moattevuodav ja láhtjet dilev

vaj divna bessi aktisasjvuodav dábddát skávlán ja sebrudagán. Mij máhttep ham divna átsádallat mij muhttijn tjuolldasip ja sjaddap sierralágátja. Danen hæhttup dábddát mijá ærádisá dáhkkiduvvi ja árvvon aneduvvi.

Ulmutja li rasje ja vigálattja. Ándagisluojttem, guojmmegieresvuohta ja solidaritiehtta li dárulattja vaj ulmutja galggi ávddánit. Ájnegattjaj vissesvuohta ja oamedábdo galggá duodaj dáhkkiduvvat nav vaj divna máhtti ájádallat, jáhkket ja moalgget mij sidjij ájnas le. Oahppe galggi ietja rahtjat almasjárvo hárráj ja árvvaladdat gáktu duostodit vaj ij dássjiduvá.

1.2 Identitiehtta ja kultuvralasj moattevuohta

Skávlá galggá oahppijda vaddet histávrálasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv, ja viehkedit vaj juohkka oahppe máhttá bisodit ja ávdedit ietjas identitiehtav sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuodan.

Dádjadus ietjama histávrás ja kultuvras le ájnas oahppij identitiehta ávddánibmáj ja dat vaddá dábdo gullut sebrudahkaj. Oahppe galggi oahppat dábddát daj árvojt ja árbbedábijt ma ulmutijit tjoahkkij rijkan. Risstalasj ja humanisstalasj dábe li ájnas oase rijka tjoahkke kultuvrraárbes ja le guovdátjin læhkám gá mijá demokratijav ávdedin. Sáme kultuvrraárbbe le oasse Vuona kultuvrraárbes. Mijá aktisasj kultuvrraárbbe le ávddánam ájgij tjadá ja galggá háldaduvvat udnásj ja boahhte buolvajs.

Aktisasj referánsarámma li ájnnasa vaj ájnegattja galggi dábddát sij gulluji sebrudahkaj. Dassta sjaddá aktavuoha ja tjadná ájnegattjaj identitiehtav stuoráp aktisasjvuohat ja aj histávrálasj aktijvuohat. Aktisasj rámma vaddi ja galggi vaddet sajev moattevuohtaj, ja oahppe galggi dádjadusáv oadtjot gáktu aktan viessot máttij perspektijvaj, guottoj ja iellemdádjadusáj. Átsádallama maj oahppe oadtju duot dát kultuvrraávdđámbuktemis ja dábijs, sjaddá hábbmit sijá identitiehtav. Buorre sebrudahka le tsieggidum sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuohat.

Áhpadusá baktu galggi oahppe jasska giellaadnjen sjaddat, ja gielalasj identitiehtav ávdedit, ja adnet gielav ájádallamijda, ájádusáj báktemij, guládallamijda ja tjadnasijda iehtjádij gáktuj. Giella vaddá dábdo gullut juosik ja kultuvralasj diedulasjvuodav. Vuonarijkan le dárogiella ja sáme giellasuorge oarjjelij-, julev- ja davvisámegiella avtaárvvusattja. Dárogiellaj gulluji dássálaháj tjállemgiela girjedárogiella ja ádádárogiella.

Vuona sevvamgiella le dâhkkiduvvam âllesârvvusasj giellan Vuonarijkan. Máhtto sebrudagá gielalásj moattevuoda hárráj vaddá divna oahppij árvulasj dâdjadusáv duon dán moalgedimvuohkáj, ájâdusâjda ja dâbijda. Divna oahppe galggi bessat âtsâdallat gâ máhtti moadda giela, de le dat resurssan skâvlân ja sebrudagán.

Âhpadusá baktu galggi oahppe dâdjadusáv oadtjot sáme âlgoâlmmuk histâvrâs, kultuvras, sebrudakiellemis ja rievtesvuodajs. Oahppe galggi moattebelakvuodav ja variasjâvnâjt oahppat sáme kultuvran ja sebrudakiellemis.

Vidán âlmmukjuohkusin ma li tjuohtejagijt Vuonarijkan gâvnum, le dâlla stâhtus nasjunâle unneplâhkon mijâ rijkajgasskasasj vælggogisvuodaj milta: juvdá, guojna/vuonasuobmelattja, miehtsesuobmelattja, roma ja romaniâlmmuk/tâhtara. Dâ âlmmukjuohkusa li aj læhkâm siegen hábbmimin vuona kultuvraárbev, ja âhpadusá baktu galggi oahppe diedojt oadtjot dâj âlmmukjuohkusij hárráj.

Âjgij tjadá le vuona sebrudahka bájnum duot dât âjggedâbes ja kultuvradâbijs. Mijâ âjge gâ âlmmuk le nav moattebelak gâ goassak, ja gâ værált tjanâduvvá lâvddâbut tjoahkkáj, sjaddi giellamáhto ja kultuvraj dâdjadusá âjnasa. Skâvllâ galggá âvddânahttet âjnegattjaj identitiettav, dahkat oahppijt jasska ietjasa dillâj, sæmme bâttâ gâ galggá gaskostit aktisasj ârvojt ma li dârbulattja oassâlastâjtjit moattevuodan, ja rabâjtjit uvsajt væráldij ja boahteâjggâj.

1.3 Lâjttâlis âjâdallam ja estetihkalasj diedulasjuohta

Skâvlân galggi oahppe hârijjânit diehtemvâjnogissan sjaddat ja gatjâlvisâjt bajedit, diedalásj ja lâjttâlis âjâdallamav âvddânahttet, ja dâmadit estetihkalasj diedulasjuodajn.

Âhpadus galggá oahppijda vaddet dâdjadusáv gâktu lâjttâlisât ja diedalattjat âjâdallat. Lâjttâlis ja diedalásj âjâdallam le adnet jergav guoradalle ja systemâhtalásj vuogijn gâ konkrehta praktijkalasj hâsstalusaj dejvadi, dâhpâdusâj, moalgedimij ja máhttohámiij. Âhpadus galggá vaddet dâdjadusáv jut vuoge almmavuodav guoradalâjtjit vierttiji hiebaduvvat dasi majt sihtap guoradallat, ja vuogij vâlljim vâjkkut dav majt vuojnep.

Jus âdâ dâdjadus galggá badjânit, de vierttiji ieme âjâdusâ guoradalâduvvat ja lâjteduvvat

teorijaj, vuogij, argumentaj, åtsådallamij ja duodastusáj. Oahppe galggi máhttet duov dáv diehtogáldov árvustallat ja lájttálisát ájádallat gáktu máhtto ávddánahteduvvá. Sij galggi aj dádjadit jut sijá ietjasij åtsådallama, vuojno ja vissesvuoda máhtti liehket iehpedievalattja jali boasstot. Lájttális árvvaladdam gájbbet máhtov, valla vaddá sæmme báttá sajev juorrulibmáj ja árvvedahtesvuohatj. Åhpáduš viertti dan diehti åhtsát jæbduvuodav ieme diedoj hárráj ja guoradalle ja kreatijva ájádallamij hárráj mij gájbbeduvvá gå le ådå máhtov ávddánahttemin.

Etihkalasj diedulasjuohta le biedjat duov dáv dárbov nubbe nuppe vuosstij mij le dárbulasj jus galggá liehket árvvaladde ja ávdåsvásstediddje ulmusj. Åhpáduš galggá oahppij máhtukvuodav ávdedit etihkalasj árvustallamijt dagátjit ja oahpåsmahtátjit sijáv etihkalasj tjuolmajda.

Lájttális ájádallam ja etihkalasj diedulasjuohta le sihki gájbbáduš ja oasse oahppamis moatten aktijvuodan, ja dat vaddá oahppijda buorre dájdoš. Praktihkalasj virgástallam ja dájdalasj barggo gájbbet aj máhtukvuodav árvvalattatjit ja árvustalátjit.

1.4 Dahkamávvo, berustibme ja diehtemvájnogisjuohta

Skávllå galggá oahppijt dibddet dahkamávov vuosedit, berustimev ja diehtemvájnogisjuodav, ja dibddet sijáv åtsådallat máhttelisjuodajt vuojnnet ja ájádusájt dåmadibmen dahkat.

Mánå ja nuora li diehtemvájnogiså ja sihti ájttsat ja dahkat juojddå. Åhpádušan galggi oahppe bessat valjet berustimev ja diehtemvájnogisjuodav ávdedit. Máhtukvuodav gatjålvisájt bukte, guoradallat ja gæhttjaladdat le ájnas gå oahppamav tjiegnodi. Skávllå galggá vieledit ja åsádit máttijt vuogijt guoradallama ja dahkama hárráj. Oahppe galggi oahppat ja ávddånit dåbdudagáj ja ájádallamij baktu, ja estetihkalasj ávddånbuktemvuogij ja praktihkalasj dájmaj baktu. Nuoramusájda le ståhkam dárbulasj soapptsoma ja ávddånahttema hárráj, valla åhpádušan åbbålattjat vaddå ståhkam máhttelisjuodav kreatijvalasj ja buorre oahppamij.

Kreatijvalasj ja hábbmim máhtukjuohta boanddot sebrudagáv. Aktisasj barggo arvusmahttå ådåsis ájådalátjit ja máhtukjuodav ælåduš bargguj, nav vaj ådå ájåduså dåmadibmen máhtti sjaddat. Oahppe gudi hábbmin dájmaj baktu oahppi, ávddånahtti máhtukjuodav

ávddánbuktet moatte láhkáj, ja gássjelisvuodajt tjoavddet ja ádá gatjálvisájt bajedit.

Dájddaj ja kultuvrraj gulluji moadda hábbmijiddje ja kreatijva fáhkasuorge, ma vájkkudi mijá birrusijda ja sebrudakávddánibmáj. Mijá estetihkalasj dábdu dahka ávddán gá dejvadip duojna dájna kultuvralasj ávddánbuktemijn, ja da li buktemin ádá perspektijvajt. Dájdda- ja kultuvrraávddánbuktema li aj ájnasa ájneggattaj persávnálasj ávddánibmáj. Kultuvralasj átsádallamijn le ietjanis árvvo, ja oahppe galggi bessat átsádallat moattelágásj kultuvrraávddánbuktemijt skávlláájge tjadá.

Stuoráp perspektijva aktijvuodan le hábbmijiddje oahppamprosessas dárbulattja oahppij ávddamij ja identitehtaávddánibmáj. Skávllá galggá árvvon adnet ja arvusmahttet oahppij diehtemvájnov ja hábbminfámov, ja oahppe galggi adnet ietjasa hábbmijiddje fámov ábbá vuodoáhpadasá tjadá.

1.5 Vieledus luonnduj ja birásdiedulasjuohta

Skávllá galggá viehkedit vaj oahppe ámast i ávov ja mielav luonnduj, vieledi luondov ja sjaddi diedulattja dálkádagá ja birrasa gáktuj.

Ulmusj le oasse luondos ja sujna le ávdásvásstádus háldadit luondov dágálettjat. Áhpadasá baktu galggi oahppe oadtjot diedojt ja ávddánahttet vieledusáv luondo hárráj. Oahppe galggi luondov átsádallat ja dábddát dav gálldon ávkkáj, ávvuj, varresvuohkej ja oahppamij. Oahppe galggi diedulasjuodav ávddánahttet gáktu ulmutij iellemvuohke vájkkut luonnduj ja dálkádahkaj, ja dan láhkáj mijá sebrudagáv. Skávllá galggá oahppijt viehkedit vaj oadtju mielav gáhttitjit ja suodjitjit birrasav.

Máná ja nuora galggi dámadit udnásj ja ihttásj hásstalusájt, ja mijá boahhteájgge le gáktu boahhte buolvva háldat ednamjårbbádisáv. Globála dálkádakrievddama, nuoskodibme ja biolávgálasj moattevuoda masse le dajs stuorámus birásájttemijs væráldin. Dájt hásstalusájt vierttip aktan tjoavddet. Mij dárba hip máhtov, etihkalasj diedulasjuodav ja teknolávgálasj innovasjávnav gávnatjit tjoavddusijt ja dagátjit dárbulasj rievddadimijt iellemvuogenim vaj ednamin iellemav máhttet bisodit.

1.6 Demokratijja ja oassálasstem

Skávllå galggá oahppijda vaddet máhttelisvuodav oassálastátjit ja áhpatjit mij demokratijja le almmaláhkáj.

Áhpadus galggá ávdedit oassalasstemav demokrátalasj árvoj gáktuj ja demokratijja gáktuj ráddimhábmén. Oahppe galggi oadtjot dádjadusáv demokratijja njuolgasusáj hárráj ja dárbov dajs. Sebrudagás oasev válldet máksá vieledit ja dáhkkidit vuodulasj demokrátalasj árvojt degu gasskasasj vieledusáv, gierddisvuodav, ájnegattjaj jáhko- ja moalggemfriddjavuodav ja friddja válljimijt. Demokrátalasj árvo vierttiji ávdeduvvat oassálasstema baktu álles áhpadusmannulagán.

Skávllå galggá demokrátalasj árvojt ja guottojt ávdedit vuosstebiellem ávddágáttojda ja badjelgæhttjamijda. Skávllå galggá dádjadusáv vaddet jut ulmutja ælla avtalágátja, ja oahppe galggi oahppat rijdojt tjoavddet ráfálasj vuogijn.

Demokrátalasj sebrudagán le álles álmugin sæmme rievtesvuoda ja máhttelisvuoda oassálastátjit mierredimprosessajda. Binneplågov suodjalit le ájnas prinsihppa demokrátalasj riektástáhtan ja demokrátalasj sebrudagán. Demokrátalasj sebrudahka suodjal aj iemeálmugijt ja binneplågo álmugijt. Álgoálmukperspektijvva le oasse oahppij demokratijjaáhpadasás. Divna oassálasste skávllåaktisasjvuodan vierttiji ávddánahttet diedulasjvuodav sihki binneplågo- ja ienepågoperspektijvaj hárraj ja dahkat sajev aktisasj barggij, dialåvggáj ja vuojnoj moattevuohatj. Barggo sajev dahkat moattevuohatj avta bielen ja sæbrudahttet ájnegattjav nuppe bielen gájbbet diedulasj árvvovuojnov ja profosjonála dájdo dájmadimev.

Skávllå le dakkár sadje gánnå mánå ja nuora átsådalli demokratijjav almmaláhkáj. Oahppe galggi bessat átsådallat sijáv gullidali skávllåárggabiejven, jut siján le almma vájkkudusfábmo, ja máhtti vájkkudit dav mij sidjij gullu. Sij galggi oadtjot átsådallat ja dájmadit duov dáv demokrátalasj oassálasstemav, sihki bæjválasj bargujn fágajn ja duola dagu oahppijrádij ja ja ietjá rádeorgánaj baktu. Dialåvggá áhpadiddje ja oahppe gaskan, ja skávllå ja sijda gaskan, viertti liehket vuododum gasskasasj vieledussaj. Gå oahppij jiedna gullen sjaddá skávllån, átsådalli sij gáktu ietja máhtti diedulattjat válljit. Dakkár átsådallamijn le árvvo dánna ja dálla, ja gárvedi oahppij ávdåsvåssteddij sebrudakviesádin sjattatjit.

2. Prinsihpa oahppama, ávddánahttema ja ávddama hárráj

Skávlán le sihki ávddamdoajmma ja áhpadosdoajmma. Da libá aktij tjanádum ja gasskasattjat tjanádum nubbe nubbáj. Prinsihpa barggo áhpadosá hárráj, ávddánibme ja ávddam galggá skávlájt viehkedit tjoavdátjit dav guovtegerdak dájmov.

Vuodoáhpados le ájnas oasse iellemájge ávddamprosessas gánná ájnegis almatja friddjavuohta, iesjrádálásjuohta, ávdásvásstádus ja guojmmealmasjuohta le ulmmen. Áhpados galggá oahppijda vaddet buorre vuodov dádjadittjat ietjasa, iehtjádij ja væráldav, ja iellemin allasisá buorev válljitjit. Áhpados galggá buorre vuodov vaddet oassálastátjit juohkka suorgen mij gullu áhpadosaj, barggo- ja sebrudakiellemij. Sæmme bále li máná ja nuora viessomin jur dálla, ja skávlá vierti dáhkkidit dav árvov mij gullu mánnávuohatj ja nuorravuohatj.

Áhpados galggá álles almatjav ávddadit ja vaddet juohkkahattjaj máhttelisvodav ietjasa máhtukvuodav ávddánahttet. Ávddam dáhpáduvvá gá oahppe oadtju diedojt ja dádjadusáv luondos ja birrasis, gielas ja histávrás, sebrudagás ja barggoiellemis, dájdas ja kultuvras, ja religijávnás ja iellemvuoynos. Ávddam dáhpáduvvá aj átsádallamij baktu ja praktihkalasj hásstalusáj baktu áhpadatijn ja skávláárggabiejve. Valjesvuohta dájmajs, strukturidum ja ulmmelasj bargos gitta hæhkka stáhkamij, vaddi oahppijda valjes átsádallamijt. Oahppe ávddáni iehtjádij siegen ja rubbmelasj ja estetihkalasj sjuvesvuoda baktu ma ávdedit labudallamávov ja rijbadimev. Hábbmin dáhpáduvvá aj gá galluga barggi, ja gá iehtjádij siegen barggi. Hábbmiduvvi gá gæhttjali teorehtalasj hásstalusájt foarmmalij ja fáhkastáffa viehkijn, ja gá adnuj válldi viehkenævojt majna praktihkalasj dahkamusájt tjoavddi. Hábbmin dáhpáduvvá aj gá oahppe gávnadi gáktu duolla vásstedit, valla aj gá dádjada ij le agev álkkes vásstádus.

2.1 Sosiála oahppam ja ávddánibme

Skávlá galggá doarjjot ja viehkedit oahppij sosiála oahppama ja ávddánime bargadijn fágaj ja ietján skávláárggabiejve.

Oahppij identitiehtta ja iesjgávvá, vuojno ja guotto hábbmiduvvi gá li aktan iehtjádij. Sosiála

oahppam dáhpáduvvá sihki áhpadattijn ja ietjá dájmej baktu skávlán. Fágallasj oahppam ij máhte máskostuvvat sosiála oahppamis. Bæjválasj bargon doajmmá oahppij fágallasj ja sosiálasj oahppam aktan.

Ájádallat ja dádjadit majt iehtjáda ájádalli, dábddi ja átsádalli, le vuodo empatijaj ja ráddnavuohtaj oahppij gaskan. Dialávggá le guovdátjin sosiála oahppamin, ja skávlá galggá árvojt ja dárbov gaskostit gulldaliddje dialávggás mij vuosstalasstemijt duostot. Gá oahppij dejvat galggá áhpadiddje ávdedit guládallamav ja aktisasj bargov mij vaddá oahppijda jasskavuodav buktet ietjas vuojnojt ja diededit iehtjádij ávdás. Gulldalit majt iehtjáda javlli ja sæmme bále argumenterit ietjasij vuojnoj hárráj vaddá oahppijda máhtukvuodav dâmadit moattemielakvuodav ja rijdojt, ja aktan átsátjit tjoavddusijt. Divna galggi oahppat aktan barggat, doajmmat aktan iehtjádij, ja máhtukvuodav ávdedit iehtjádij aktan ávdâsvásstedit ja mierredit. Oahppjn ja sijdajn le aj ávdâsvâsstâdus ásedit buorre aktisasjvuodav ja birrasav. Nav gâktu ájnegas oahppe ásadi aktisasjvuodav skávlán, vaddá aktisasjvuodta ájnegasjajda soappsomav, ávddânahttemav ja oahppamav.

Buorre dájddo ájnegasjaj lunna le dârbulasj bisodittjat ulmusjuodjalimev j vieledusáv privâhtaiellemis. Vieledahtes ja vassjás moalggema e galgá skávlán dâhkkiduvvat. Oahppe vierttiji hárijánit vuohkasit dâmâdit ja ávdedit diedulasjvuodav ietjasa guottoj gâktuj. Moattelágâsj guládallamvuoge ja teknologijja adno boannodot ja hâsstal sosiála birrasav. Oahppe vierttiji hárijánit dâmadit ávdâsvâsstâdusâjn juohkka aktijvuodan juogu skávlán jali skávlá álggolin.

2.2 Máhtudahka fágáj hárráj

Skávlá galggá fâga áhpadusáv árvustallat daj árvot ja prinsihpaj milta ma li áhpadusá vuodon.

Fágallasj oahppam le guovdâsj oasse ávddam- ja áhpadusvidnos vuodoáhpadusán. Fágaj oahppoplâna vaddi sisanov duon dán fáhkaj ja vuodon le dát definisjâvnnâ máhtudagâs:

Máhtudahka le máhttet ámastit ja adnet máhtov ja tjehpudagáv vaj hâsstalusâj rijbat ja dahkamusâjt tjoavddet oahpes ja amâs aktijvuodajn ja

dilijn. Máhtudahka sisadná dádjadusáv ja máhtukvuodav árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda.

Máhtudakbuojkuldagáj dádjadus viertti liehket vuodon gá skávllá le barggamin oahppoplánaj ja árvustallamin oahppij fágallasj máhtudagáv. Fágaj máhtudakulmijn viertti liehket aktisasjvuohka fágaj gaskan ja doarrás fágas fáhkaj. Máhtudakulme vierttiji aj dádjaduvvat ulmmeaparagráffas ja ietjá ásijs oahppoplánan.

Máhtto merkaj diehtet ja dádjadit diedoijt, buojkuldagáijt, teorijajt, ájádusáijt ja aktisasjvuodajt duon dán fáhkasuorgen ja tiemájn. Tjehpudagá li rijbadit dâmadimij jali vuogij vaj máhtti dahkamusaj barggat jali gássjelisvuodajt tjoavddet, ja sisadná duola dagu motorihkalasj, praktihkalasj, kognitijvalasj, sosiála, kreatijva ja gielallasj tjehpudagáv.

Máhtudakbuojkuldahkaj gullu aj dádjadus ja máhtukvuohka árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda fágáj hárráj, mij le ájnas dádjadittjat teorehtallasj runádimijt ja praktihkalattjat barggat. Árvvaladdam ja lájttális ájádallam le oassen guottoj ávddánahttemis ja estetihkalasj árvustallamdájdos.

Skávllá galggá sajev vaddet tjiegnodimoahppamij nav vaj oahppe ávddánahtti dádjadusáv guovdásj elementajs ja aktisasjvuodajs fágan, ja nav vaj oahppi adnet fágallasj máhtov ja tjehpudagáijt oahpes ja amás aktisasjvuodajn. Fágaj bargadijn galggi oahppe dejvadit dahkamusáj ja oassálasstet málsudahkes dâjmajn stuoráp kompleksitiehtajn.

Tjiegnodimoahppam fágajn máksá adnet máhtov ja tjehpudagáijt moatte láhkáj, nav vaj oahppe maŋenagi máhtti rijbadit duon dán fágallasj hásstalusán ájnegattjat ja aktan iehtjádij.

Áhpadiddje ja skávllá jádediddje vierttiji dâjvváj árvvaladdat aktisasjvuodav fága oahppama ja badjásasj ulmij gaskan, árvoj ja áhpadusá prinsihpaj.

2.3 Vuodulasj tjehpudagá

Skávllá galggá láhtjet dilev ja doarjjot oahppij ávddánimev dajs vidá vuodulasj tjehpudagájs álles áhpadusmannulagá tjadá.

Jus galggap rijbbat væráldin gánná ieŋŋilsgiella aneduvvá rijkajgasskasasj guládallamin, le

dárbulasj adnet ieŋŋilsgielav ja diehtet gáktu giella aneduvvá duon dán aktijvuodan. Dát merkaj ávdedit báhkoboannudagáv ja tjehpudagáv anátjit giella jiednasystemav, duollatjállemav, grammatihkav ja prinsihpajt gárgadis- ja tækstadahkamij, ja máhttet gielav hiebadit duon dán fáhkaoassáj ja guládallamdilláj. Dát sisadná sieradit njálmálasj ja tjáallasj giellaanov ja formáallasj ja iehpeformáallasj giellaanov. Vijdábut merkaj dat vieledit kultuvralasj sæbrástallamvuogijt ja vættsásvuodakonvensjåvnåjt gå lip gielav adnemin. Gielav oahppá gå adná tevstaj valjesvuodav, gånå

2.4 Oahppat oahppat

Skåvllå galgga oahppijt viehkedit ietjasa oahppamav árvvalattatjit, ietjasa oahppamprosessajt dádjadittjat ja máhtov iesjrådálattjat åmastittjat.

Gå oahppe ietjasa oahppamprosessajt dádjadi ja ietjasa fágallasj åvddånimev, de oadtju dassta iesjrådållasjvuodav ja rijbadimdåbdov. Åhpadus galggå åvdedit oahppij motivasjåvnåv, guottojt ja oahppamstrategijajt, ja biedjat vuodov ålles iellema oahppamij. Gåjbbeduvvá åhpadiddijis snivva oahppij åvddånimev tjuovvot ja vaddet sidjij dårjav mij le hiebaduvvam ålldarij, ållesvuoda- ja doajmmavuodadåssáj.

Árvvalattadijn ietjasa ja iehtjådi oahppamav máhtti oahppe maŋenagi åvddånahttet diedulasjvuodav ietjasa oahppamprosessaj hárráj. Oahppe gudi oahppi gatjålvisåjt bajedit, vásstadiusåjt åhtsåt ja diededit ietjasa dádjadusåv duon dán låhkåj, máhtti maŋenagi aktijvalasj rållav oadtjot ietjasa oahppama ja åvddånime hárráj. Håsstalusáj bargadijn oadtju oahppe máhtov gáktu sij oahppi ja åvddåni fågan. Tjiegŋalap dádjadus åvddån gå oahppe vuoŋni aktijvuodav máhttosuorgijn, ja gå máhtti strategijaj valjesvuodav adnet gå åmastit, juogadit ja lajttållisåt dåmadit máhto hárráj.

Våjku oahppe rahtjållisåt barggi ja oahppamstrategijajt adni le muhtemijn håsstaluså gå oahppat galggi. Sivå li ålu moattelågåtja. Åjggomuså åvdedit máhtukvuodav iellemåjge oahppamij divna oahppij hárráj gåjbbet vijdes lahkanimev skåvllå bieles.

2.5 Doaresfágallasj tiemá

Skávllá galggá ávdedit oahppamav dan gálmá doaresfágallasj tiemájn álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme, demokratijja ja guojmmeviesátvuohta, ja guoddelis ávddánibme.

Dá gálmá doaresfágallasj tiemá oahppoplánajn vuolggi ájggeguovddelis sebrudakhásstalusájs ma gájbbedi berustimev ja ratjástimev ájnegisalmatjijs ja bájkálasj sebrudagá aktisasjuodas, nasjunálattjat ja globálalattjat. Oahppe oadtju máhtudagáv dajs doaresfágallasj tiemájs gá barggi tjuolmaj duot dát fágas. Oahppe galggi dádjadit hásstalusájt ja juorev dájn tiemájn. Sij galggi dádjadit gáktu mij máhto ja aktisasjburgo baktu máhttet tjoavddusijt gávnnat, ja sij galggi oahppat aktijvuodaj ma guoski dájmaid ja báhtusijda.

Máhtto ja diedo gávnatjit tjoavddusijt gássjelisvuodajda tiemáj hárráj gávnnuji moatten fágan, ja tiemáj baktu galggi oahppe ámastit dádjadusáv ja vuojnet aktijvuodaj fágaj gaskav. Ulme majt oahppe galggi oahppat tiemájn, báhti ávddán fágaj máhtudakulmijn dalloj gá le ávkálasj.

2.5.1 Álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme

Álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppiida vaddet máhtudagáv mij ávdet buorre psyhkalasj ja rubbmelasj varresvuodav, ja mij vaddá máhttelisvuodav dagátjit ájnas iellenválljimijt. Mánná- ja nuorravuoda jagijn le buorre gávvá ietjastis ja jasska identitiehtta sierraláhkáj ájnas.

Sebrudaka mij ásat buorre varresvuoda välljimijt ájnegattajda, le buorre álmukvarresvuoda hárráj. Iellemrijbadibme le dádjadit ja vájkkudit faktávrájt ma li ájnnasa gá galggá rijbadit ietjas iellemin. Ájnas le vaj oahppe oahppi dâmadit miehtemannamijt ja vuosstemannamijt, ja persávnâlasj ja praktihkalasj hásstalusájt buoremus láhkáj.

Ájggeguovddelis suorge tiemán le rubbmelasj ja psyhkalasj varresvuohta, viessomvuoge, seksualitiehtta ja sjiervve, gárev, miedijáadno, ja adno ja persávnâlasj ruhta. Árvoválljim ja iellema sisadno, almasjgasskasasj aktijvuoda, rájâjt máhttet biedjat ja vieledit ietjâdij, ja máhttet dâmadit ájâdusájt, dâbdojt ja aktijvuodav gullu aj dán tiemá vuollâj.

2.5.2 Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta

Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppijda máhtov vaddet demokrátallasj gájbádusáj, árvoj ja spellamnjuolgadusáj hárráj, ja vaddet sidjij máhtukvuodav oassálastátjit demokrátallasj prosessajda. Áhpadus galggá oahppijda vaddet dádjadusáv aktijvuodas demokratijja ja guovdásj almasjrievtesvodaj gaskan degu moalggemfriddjavuohta, jienastimriektá ja organiserimfriddjavuohta. Sij galggi dádjadit demokratijjan li moadde háme, vuoge ja avddánbuktema.

Gå barggi tiemáj demokratijja ja guojmmeviesátvuohta galggi oahppe dádjadit aktijvuodav indivijda rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj gaskan. Indivijdan le riektá oassálasstet politihkalasj barggij, sæmmi bálttå gå sebrudagán le dárbbu vaj viesáda adni riektav politihkalasj oassálasstemij, ásadibmáj ja hábbmimij sivijla sebrudagás. Skávlå galggá oahppijt arvusmahttet sjattatjit aktijvalasj guojmmeviesádin, ja vaddet sidjij máhtudagáv vaj máhtti oassálasstet demokratijja ávddánahttemijn.

Áhpadus galggá oahppijda vaddet máhtov ja tjehpudagáv duostotjit hásstalusájt demokrátallasj prinsihpaj milta. Sij galggi dádjadit juorev gå galggi dáhkkidit sihki ieneplågo rievtesvuodajt ja binneplågo rievtesvuodajt. Sij galggi hárrjánit lájttálasát ájádallat, oahppat dåmadit gå vuojno ja ájádusá båhti vuosstálakkoj ja vieledit gå ulmutja e guorrasa. Gå tiemáj barggi galggi oahppe oahppat manen demokratijja ij le beri doahppit ja agev ij le stuoves, valla viertti ávdeduvvat ja bisoduvvat.

2.5.3 Guoddelis ávddánibme

Guoddelis ávddánibme doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá vaddet oahppijda dádjadusav vuodulasj juores ja ávddánimvuoges sebrudagán, ja gåktu dajt dåmadit. Guoddelis ávddánimen le gatjálvis iellemav ednamin suodjalit ja udnásj almatjij darbojt huksat, váni biejestek boahnte buolvaj máhttelisvuodajt ietjasa dárbojt huksat. Guoddelis

ávddánimen le dádjadus aktijvuodas soasiála, ruhtalasj ja birásguoskavasj dilijs. Almatijj viessomvuoges ja resurssaanos badjáni vájkkudusá bájkálattjat, guovlo ja globála hárráj.

Gå barggi tiemáj galggi oahppe ávddánahttet máhtudagáv vaj máhtti ávdásvasstediddje válljimijt válldet ja dâmadit etihkalattjat ja birásdiedulattjat. Oahppe galggi dádjadit ájnegattjat dâmadime ja válljima li ávkálattja. Tiemájn li tjuolma tjanádum birrasij ja dálkádahkaj, hedjovuhtaj ja resursaj juogadibmáj, rijdojda, varresvuhtaj, dássásasjvuhtaj, demografijjaj ja áhpadussaj. Oahppe galggi oahppat aktijvuodav duot dát aspektajs guoddelis ávddánimen.

Teknologijjan le ájnas vájkkudus ulmutijjida, birrasij ja sebrudahkaj. Teknologijja máhtudahka ja diehto aktijvuodaj gaskan teknologijja ja sosiála, ruhtalasj ja birrasa bielijt guoddelis ávddánimen le guovdátjin dán tiemán. Teknologijjaávddánibme máhttá tjoavddet gássjelisvuodajt, valla máhttá aj buktet ádå. Máhtto teknologijja hárráj buktá dádjadusáv makkir juore ma máhtti badjánit teknologijja anedijn, ja gáktu dajt máhttá giehtadallat.

3. Prinsihpa skávlå dâjmajda

Skávlå galggá duosstot oahppijit luohtádusájn, vieledusájn ja gájbbádusáj, ja sij galggi oadtjot hásstalusájt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Jus galggá vuorbástuvvat vierti skávlå ásadit buorre oahppambirrasav ja áhpadimev hiebadit aktan oahppij ja sijdaj. Dát gájbbet profesjåvnåaktisasjvuodav mij berus skávlå ávddánimev.

3.1 Sebrudahtte oahppambirás

Skávlå galggá sebrudahtte aktisasjvuodav ávddánahttet mij ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav gâjkajda.

Ráhpadis ja doarjjo oahppambirás le vuodon positijva kultuvrraj gånna oahppe arvusmahteduvvi fágallasj ja sosiála ávddánibmáj. Jus oahppe e jasskavuodav dâbdå, máhttá dat oahppamav gâhtsat. Jasska oahppambirrasa ávddánahteduvvi ja bisoduvvi

tjielgga ja huvsulasj állessjattugijs, aktan oahppij. Skávlå barggijn, æjgádijn ja æjgátåvdåstiddjijn ja oahppijn le åvdåsvåsstádus aktan åvdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav, ja gåtsadit givsedimev ja illastimev. Bargadijn åvdedit sebrudahte ja arvusmahte oahppambirrasav, de galggå moattevuohta dåhkkiduvvat resurssan.

Oahppijoassålasstem galggå skávlå bargov vájkkudit. Oahppe galggi oassålasstet ja vållet åvdåsvåsstádusåv oahppamaktisasjvuodas majt dahki aktan åhpadiddjij juohkka biejeve. Oahppe åjådalli, åtsådalli ja oahppi aktan iehtjádij oahppamprosessaj baktu, gulådallama ja aktisasjbargo. Skåvllå galggå oahppijt oahppat dáj dov vuosedit gå moalgedit iehtjádij hárráj, ja oahppat gåktu aktanbarggat duon dán dilen.

Dåbe ja árvo ma bájnni oahppamaktisasjvuodav, li åjnnasa oahppij sosiåla åvddånibmáj. Rådnavuohta vaddå dåbdov aktan gullut ja dahki mijåv divnajt binnebut rassjen. Gå åtsådallap mij lip dåhkkiduvvam ja luohtadusåv dåbddåp, oahppat årvon adnet iehtjama ja iehtjådit. Oahppe galggi oahppat ærádisåjt vieledit ja dådjadit divnajn le sadje aktisasjvuodan. Juohkka oahppen le ietjanis histåvrrå, ja sijån le dårvvo ja åjgomuså boahhteåjggáj. Gå mánå ja nuora dåbdi vieledusav ja dåhkkidimev åhpadusån, vadda dat sidjij dåbdov gullut aktisasjvuohtaj.

Gå adni duov dáv åhpadusarenåv máhttå skåvllå oahppijda vaddet praktihkalasj ja iellemlahka åtsådallamijt ma åvdedi motivasjåvnåv ja dådjadusåv. Lahkabirrasa ja sebrudagå berustibme buktå positivitehtav skávlå ja oahppij åvddånibmáj. Duot dát aktisasjbarggo bájkalattjat, nasjunålalattjat ja rijkajgasskasattjat nanni oahppij oahppamav åjggeguoskavasj åssjijn. Máhttolånudibme ulmutjij juohkka ålldarin ja moattet guovlot væråldin vaddå oahppijda perspektijvajt ietjasa oahppamij, åvddamij ja identitehttaj ja vuoset årvov aktisasjbargos miehtáj gielalasj, politihkalasj ja kultuvralasj rájáj.

3.2 Åhpadibme ja hiebadum åhpadus

Skåvllå galggå låhtjet dilev oahppamij divna oahppij hárráj ja arvusmahttet åjnegatttaj motivasjåvnåv, oahppammielav ja doajvov ietjasa rijbadibmáj.

Oahppij oahppam ja åvddånibme galggå liehket guovdåtjin skávlå dájman. Oahppe båhti skåvllåj genga sierra åtsådallamij, ieme diedujn, guottoj ja dårboj. Skåvllå viertti divna

oahppijda vaddet avtaárvvusasj máhttelisvuodajt oahppamij ja ávddánibmáj, berustahtek sijá máhtukvuodas. Buorre klassajádedibme le gá dábddi ja dádjadi oahppij dárbov, liekkos aktijvuodav ja profesjonála dájdov. Vaj oadtjot arvusmahttemav ja oahppamávov áhpáduván dárbaHIP moattelágásj oahppamdájmajt ja – resursajt árvvedahhte rámmaj hárráj.

Skávlá vuorddemusá ájnégis oahppáj mij gullu rahtjamussaj ja rijbadibmáj vájkkut oahppij oahppamij ja vaddá áskeldimev ietjasa máhtukvuohatj ja máhttelisvuodajda. Danen le ájnas vaj skávlá duosstu divna oahppijt rahtjalis, valla almma vuorddemusáj, ja vaj áhpádidje vuosedi profesjonála dájdov gá oahppij oahppamav árvustalli.

Oahppe galggi tjiégndagájt duon dán fáhkasuorgen guoradallat. Gá vaddi sajev tjiégndimoahppamij, de li vieledime jut oahppijn gaskan le ærádis ja sij e áhpa avta ruvva ja e ga avta álov. Dassta gájbbeduvvá diehto gáktu oahppe oahppi, majt ávdutjijs máhtti, ja gájbbet aj lahkavuodav ájnégis oahppáj. Oahppe gudi rijbadi, sjaddi sávrebuv ja iesjrádálattja. Gæhttaladdam ja mieddema máhtti liehket gállon oahppamij ja iesjdábdduj, ja oahppe galggi hasoduvvat gæhttalattatjit dalloj aj gá juorruli jus vuorbástuvvi. Skávlá ávdásvástádus le oahppijda jasskavuodav vaddet rájáj rasstitjit ja gæhttalattatjit juojddá mij le gássielis.

Árvustallam oahppij fágalsj máhtudagás vadda gáváv dassta majt oahppe máhttá, valla ájnas ájggomus árvustallamijn le aj oahppamav ja ávddánimev ávdedit. Dárkustallat ja váksjot oahppij le vájkkudus gátseditat ájnégattajt ja skávlá bargo ávddánimev. Valla dassta ij le ávkke jus e boade makkirak buorre dájma. Skávlá ja áhpádidje vierttiji gávnat ja hiebadit dárbov buorre diededibmáj oahppij oahppama hárráj ja hiebadahtes báhtusijt duot dát árvustallamdíles. Boasto adno árvustallamis máhttá vánedit ájnégattaj gáváv ietjastis ja hieredit buorre oahppambirrasa ávddánimev.

Hiebaduvvam áhpáduván le ásadibme majt skávlá dahka vaj oahppe oadtju buoremus ávkev gá máhttelis dábálasj áhpáduván. Skávlá galggá duola dagu hiebadit áhpáduván barggovuogij ja pedagogihkalsj vuogij baktu, oahppamnævoj adnema, organiserima, ja oahppambirrasa bargo, oahppoplána ja árvustallama baktu. Áhpádidje vierttiji adnet buorre fágalsj dájdov gá barggi hiebaduvvam áhpáduván.

Buorre árvustallam, gánná vuorddemusá li tjielggasa ja oahppe oassálassti ja guládalli oahppama bargadijn, le tjávdá hiebadittat áhpádimév. Áhpádidje galggi áhpádatijn doarjjot ja bagádallat oahppijt ulmijt biejatjit, válljit hiebalgis barggovuogijt ja árvustalátjit ietjas ávddánimev. Skávlá viertti gárvedit buorre aktijvuodav oahppij oahppama hárráj duon dán fágan vaj áhpáduván dábddu rijbadahtte ja nuohkásit hássaliddje.

Hiebaduvvam áhpáduván gullu divna oahppijda, ja galggá nav álov gá máhttelis dáhpáduvat variasjávnnáj ja hiebadimij baktu oahppij moattevuohatj aktisasjuodan. Oahppe gæna li

dárbo hiebaduvvamijda duodden dábalasj fálaldahkaj, galggi oadtjot sierraåhpadimev. Oahppe máhtti vájvástuvvat, ja máhtti liehket gássjelisvuoda oahppama hárráj åhpadusmannulagán. Åhpaddidje máhtti buorre dårjav oadtjot ietjá virgálettjajs hásstalusájt gávnatjit ja vattátjit oahppijda dav viehkev majt dárba. Ájnas le oahppij åvddånime hárráj jus dájma båhti jåhtuj nav ruvva gå máhttelis gå hásstalusájt ielvi.

3.3 Aktisasj barggo sijda ja skåvlå gaskan

Åhpodus galggå åsaduvvat aktisattjat ja dádjadusájn sijdas, ja aktisasj barggo galggå oahppij oahppamav ja åvddånimev nannit.

Buorre gulådallam sijda ja skåvlå gaskan buktå buorre båtusijt skåvlå bargguj åhpodusbirrasijn ja oahppij bajássjaddambirrasa hárráj. Æjgådijn ja æjgátåvdåstiddijn le oajvveåvdåsvåsståduv mánå bajåsgiessema ja åvddånime åvdå. Sij li mánå ja nuoraj åjnnasamos huvsulattja ja sijån le máhtto mij skåvllåj le åvkken gå galggi doarjjot oahppij åvddamav, åhpodusåv ja åvddånimev. Skåvllån le bajemus åvdåsvåsståduv åsadittjat aktisasj bagov sijån. Dåt merkaj æjgåda ja æjgátåvdåstiddje vierttiji oadtju dajt diedoijt majt dárba vi vaji bessi mánåj skåvllåårggabiejev vájkkudahttet.

Sijda guotto skåvlå hárráj le viehka åjnas oahppe berustibmáj skåvllås ja skåvllårahtjama hárráj. Æjgåda ja æjgátåvdåstiddje båtvi skåvllåj duojna dájna dárbujn, vuorddemusáj ja vuojnoj skåvlå ulme ja bargo hárráj. Dåssta máhtti badjánit åssje ma skåvllåj li gåssjela giehtadallat. Skåvllå viertti vaddet tjielgga diedoijt dassta majt máhtti fállat, ja mij le sijdas vuordedahtte. Buorre ja åskåldis dialåvggå le gasskasasj åvdåsvåsståduv. Skåvllå viertti huoman vieledit jut divna oahppe e sæmme viehkev ja dårjav sijdas oattjo.

3.4 Åhpodus åhpodusvidnudagån ja barggoiellemin

Åhpodus åhpodusvidnudagån ja barggoiellemin galggå praktihkalasj

åtsådallamijt vaddet ja guoskavasj máhtudagáv, ja gárvedit dajda fágallasj gájbbádusájda ja vuorddemusájda ma li barggoiellemín vuorddemin.

Åhpáduš áhpádušvidnudačán le oasse áhpádušmannulačás viddnooahppiđda, oahppokandidáhtajda ja barggogirjje kandidáhtajda. Duodden oadtju moattes oahppijs vuodoáhpádušán oasev áhpádušás barggoiellemín. Fáhka- ja virggeáhpáduš galggá ávddadit ja áhpadit tjehepes, máhtulasj, sjuggelis ja áđáájádalle fáhkabarggiđt. Barggoiellem le moattebelak ja vaddá árvulasj átsádallamijt. Viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjje kandidáhta galggi átsádallat ja oasev válldet áhpádušvidnudačá ja fága dábijs, árvojs ja kultuvras.

Oahppe, viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjje kandidáhta e boade barggoiellemij sæmmi máhtukvuodajn ja dárboj. Buorre aktisasj barggo skávlá ja barggoiellema gaskan vaddá máhttelisvuodajt vaj ienebu máhtti ávdásvásstádušáv válldet ietjasa áhpádušás ja dábdđát sij li oassen barggoiellemis ja sebru kiellemis. Aktisasj barggo buktá aj gasskasasj dáđjadusáv ja ávdet áhpádušá ulmev gárvedittjat ájne gattjajt boahhteájge barggoiellemij.

3.5 Profesjávna aktisasjvuohta ja skávlá ávddánaibme

Skávlá galggá liehket profesjávna fágallasj aktisasjvuohta gánná áhpadiddje, jádediddje ja ietjá virgalattja árvvaladdi aktisasj árvojt, ja árvustalli ja ávddánahtti ietjasa bargov.

Skávlá sebrudakinstitušjávnnán le vælggogis ásadit ja dájmadit árvojt ja prinsihpajt vuodoáhpádušasj. Skávlá æjgáđijn, skávlá jádediddijn ja áhpadiddijn le ietjasa rálláj milta aktisasj ávdásvásstádušáv ásadit buorre ávddánimev skávlán. Sij vierttiji aktan ásadit vaj skávlá barggo tjuovvu álles oahppoplánav. Buorre ja systemáhtallasj aktisasj barggo mánájgarde ja skávlá gaskan, ja dási gaskan áhpádušmannulačán, ja skávlá ja siđda gaskan giehpet lávkkistagáv dáses dássáj.

Åhpáduš le roallamodælla mij galggá jasskavuodav ásadit, ja oahppiđt bagádallat áhpádušmannulačán. Åhpáduš le ájnas oahppambirrusij mij arvusmahtta ja

mávtástuhtta oahppijit áhpatjit ja ávddánittjat. Áhpadiddjes gájbbeduvvá hukso ájnegas oahppe gáktuj. Dat merkaj aj viehkedit oahppijit ma e vuorbástuvá válljimij, e dábdá ietjasa sebrudahtedum, jali gudi oajbbu oahppat dav mij le sávadahtte ja vuordedahtte. Gá barggi aktisasjuoda hárráj, ja oahppij hárráj vaj galggi gullut dan aktisasjuohtaj, de áhpadiddje ávdedi kultuvrav oahppamij mij vaddá oahppijda dárjav fágallattjat ja dábdot hárráj.

Áhpadiddjeprofesjávnnán le profesjávnbarggo aktisasj árvot ja aktisasj átsádim- ja átsádallam máhttovuodujn. Profesjávnná ja ájnegas áhpadiddje háldat ávdásvásstádusáv vuosedit dájdov moattebelak gatjálvisájn. Áhpadiddje ja jádediddje ávddánahtti fágallasj, pedagogihkallasj, didaktihkallasj ja fáhkadidaktihkallasj dájdov dialávgá baktu ja gá aktan barggi barggoguojmij. Profosjonála dájdov ja ávddánibme dáhpáduvvá aktugattaj ja aktan iehtjádij. Fágallasj dájdov gájbbet aktelasj ádstuhttemav. Áhpadiddjeprofesjávnná viertti dan diehti árvustallat ietjas pedagogihkallasj bargov vaj máhtti buoremus láhkáj dejvadit oahppij ja oahppejuohkusij.

Gássjelis pedagogihkallasj gatjálvisájdá ij le agev njuolggá vásstádus. Skávlá bargge vierttiji dan diehti dáhkedit ietjasa árvustallammáhtukvuodav áhpadattijn. Áhpadiddje vierttiji snivva ájádallat majt, gáktu ja manen oahppe oahppi, ja gáktu sij buoremusát máhtti oahppij oahppamav, ávddánimev ja ávddamav doarjot. Áhpadiddje gudi aktisattjat árvvaladdi ja árvustalli áhpadime planimav ja tjadádimev, ávddánahtti boandáp dájdusáv buorre pedagogihkallasj bargos. Dát hæhttu dagáduvvat profesjávnná máhttovuodujn ja vuodoáhpáduvvá árvvuodujn.

Profesjonála aktisasj barggo skávlájn gájbbet buorre jádedimev. Buorre skávlá jádedimev gájbbet aj jádedimfágallasj legitimitiehtav ja buorre dájdusáv pedagogihkallasj ja ietjá hássstalusájs majna áhpadiddje ja ietjá bargge dejvadi. Buorre jádedimev vuorot aktisasj barggo ja relasjávnnáj ávddánimev tsieggitijit luotadusáv organisasjávnnán. Skávlá jádediddje galggi vuosedit gæjnov ja ásadit dilev oahppij ja áhpadiddij oahppamij ja ávddánibmáj. Skávlá jádediddje galggi pedagogihkallasj ja fágallasj aktisasj bargov jádedit áhpadiddij gaskan ja viehkken ávdedit buorre ja nanos birrasav gánná divna sjaddá miella barggat buoremus láhkáj. Skávlá jádediddij dahkamus le jádedit vaj divna bessu buorre bielijt vuosedit, rijbadit bargujn ja ietjasa ávddánahttet.

Buorre skávlá ávddánibme gájbbet sajev gatjádallattjat ja vásstádusájt átsáttit ja profesjávnná aktisasj vuodav gánná skávlá barggo ávdet oahppij oahppamav ja ávddánimev. Divna bargge skávlán vierttiji oassálasstet profesjonála oahppamaktisasj vuohtaj vaj skávlá ávddán. Dat merkaj jut aktisasj vuohta árvvaladdá árvvoválljimav ja ávddánahttendárbov, ja adna átsádimev, átsádallamij tjanádum máhtov ja etihkallasj árvustallamijt vuodon dájmajda majt ulme stivrriji. Buoragit ásadum struktuvra aktisasj bargguguj, doarjja ja bagádallam barggoguojmij gaskan ja doarrás skávlá ávdet juogadim- ja oahppamstruktuvrav.

Bæjválasj æjvvalime oahppij ja áhpaddijj gaskan realiseriduvvi skávlá ulme. Áhpaddje sjaddi konkrehta áhpadusdilen átsádallat ássijit duot dát ulmes ja árvojs. Hæhttuji agev dahkat låsep hiebadimijt mij guoská ájnegis oahppij vieledibmáj ja aktisasjvuoda vieledibmáj, doarjjot ja gájbbádusájt buktet, skávlláárggabiejve gaskan dálla ja dan bargguj mij gullu boahhte ájgev gárvedit. Divna oahppe ælla avtalágátja, ja mij le buoremus oahppij vuoksuj le vuodogatjálvis ábbá áhpadusan. Dáv gatjálvisáv vierttiji divna vásstedit ádåsis juohkka bieje skávlån.